

KADOC

Documentatie- en onderzoekscentrum
voor religie, cultuur en samenleving
Interfacultair centrum K.U.Leuven

NIEUWSBRIEF

01 | 02 | 03 | 04 | 05 | 06 | 07 | 08 | 09 | 10 | 11 | 12 | 2004

Werken mee aan dit nummer / Lieve Claes / Wolfgang Cortjaens / Jan De Maeyer / Peter Heyrman / Nele Joostens / Magda Pluymers / Patricia Quaghebeur / Luc Vints

Vormgeving / Alexis Vermeylen

Druk / Peeters, Herent

Verschijnt tweemaandelijks / wordt op aanvraag kosteloos toegezonden

Kantoor van afgifte / 3000 Leuven 1

Verantwoordelijke uitgever / Emiel Lamberts / Schoonzichtlaan 52 / B- 3020 Herent

KADOC / Documentatie- en onderzoekscentrum voor religie, cultuur en samenleving

Adres / Vlamingenstraat 39 / B - 3000 Leuven

Telefoon / 016 32 35 00

Fax / 016 32 35 01

E-mail / postmaster@kadoc.kuleuven.ac.be

Internet / <http://www.kadoc.kuleuven.ac.be>

Giften voor KADOC / kunnen worden overgemaakt op reknr.432-0000011-57 van de K.U.Leuven met vermelding 'gift KADOC TQO-MECEN1-P3610'. Vanaf 30,00€ wordt een fiscaal attest bezorgd.

Illustratie cover: een foto uit het archief van de gasthuiszusters-augustinessen van Antwerpen, een van de archieven die in 2003 werden verwerkt.

- 4 Een druk en intens 2003
Terugblik
- 6 De interregio Rijn-Maas en het historisme
Verslag van een workshop
- 10 Kerkkritische christenen in Vlaanderen
Erfgoed uit de marge van de Kerk
- 14 Door zorg verbonden
De christelijke ziekenfondsen in het arrondissement Leuven
- 16 Christen-democratie na de val van het communisme
Een nieuwe KADOC-uitgave

4	6	10
10	14	16

Een druk en intens 2003

Terugblik

Terwijl in januari en februari het voorbije jaar wordt 'afgesloten', zijn maart en april traditioneel 'de maanden van het jaarverslag'. Elke instantie, ook het KADOC, blikt daarbij terug op de voorbije werkzaamheden en maakt een stand van zaken op. Die evaluaties interesseren vanzelfsprekend de betoelagende overheden. Maar ze bieden ook stof tot nadenken aan de betrokkenen zelf en zijn een belangrijke bron van informatie voor het brede publiek. In wat volgt schetsen we de krachtlijnen van de KADOC-werking in 2003. Het volledige jaarverslag kan u raadplegen op de KADOC-website.

2003 was een jaar waarin belangrijke opties voor en beslissingen over de toekomst van KADOC werden genomen. Het jaar stond haast volledig in het teken van de herstructurering van het centrum, waarover we vroeger al hebben bericht (zie *Nieuwsbrief*, nov.-dec. 2003). De nieuwe evoluties in het erfgoed- en onderzoekslandschap vormden daartoe een belangrijke stimulans. Aan vijf medewerkers werd hun vooropzeg gegeven. Na de operatie was er duidelijk sprake van een nieuwe schwing. De personeelsgroep is heel gemotiveerd om zich in de nieuwe beleidslijnen in te passen.

Documentatie

We registreerden in 2003 bijna 600 schenkingen en bewaargeningen van documenten. Daarvan bevatten er 93 archiefmateriaal, 515 boeken en tijdschriften en 102 audiovisueel materiaal. Opmerkelijk is de aangroei van het archief met 1236 strekkende meter. Dat cijfer ligt beduidend hoger dan de gemiddelde jaarlijkse groei in het voorbije decennium. Het wordt o.a. verklaard door de overkomst van enkele zeer grote archiefbestanden, inclu-

sief audiovisueel materiaal, zoals de archieven van het Sint-Lucasinstituut in Gent, van de ngo Trias en ACW-Dendermonde. Ook nu weer kwamen belangrijke aanvullingen binnen op reeds door KADOC bewaarde archieven, o.a. van Broederlijk Delen. 579 strekkende meter archief werd ontsloten via diepgaande inventarisering of plaatsingslijsten.

In de bibliotheekafdeling was er in 2003 eveneens een uitzonderlijke aangroei van de collectie, met naar schatting zo'n 70.000 volumes. Dat moet vooral in verband worden gebracht met de overdracht van twee volumieuze archiefbibliotheeken, met name de Historische Bibliotheek Missiologie van de Vlaams-Nederlandse provincie van de scheutisten en de bibliotheek van het klooster van de broeders van de Christelijke Scholen (Sint-Lucashogeschool, Gent). In dat laatste geval gaat het om een tijdelijke bewaargening met het oog op een herbestemming. Ondanks de uitzonderlijke groei van de collectie en het beperkte personeelsbestand kreeg de verwerking een stevige impuls. Er werden meer dan 4000 titels gecatalogiseerd. Bovendien werden nog eens 1081 lopende tijdschrifttitels aangevuld en 636 aanvullingen op bestaande tijdschrifttitels gerealiseerd.

Om de aangroei van de documentatie op te vangen is een nieuw magazijn meer dan noodzakelijk. De bouw van "KADOC II" werd dan ook verder voorbereid. Vooral de zoektocht naar de nodige financiële middelen was een belangrijk aandachtspunt. De bouwwerken zijn in april 2004 gestart en naar verwachting zal het gebouw in het voorjaar van 2005 in gebruik worden genomen.

Informatica

Ook in KADOC dringt de ICT-wereld steeds verder door. Na een proefjaar werd het administratief systeem KADMIN in 2003 volledig ingevoerd. Het omvat alle administratieve databases. De vernieuwing van de bibliotheek-catalogoog Libis kwam in een stroomversnelling. KADOC heeft in dat kader overleg gepleegd met Libis-net en zijn desiderata met het oog op een integrale en geïntegreerde ontsluiting van zijn collecties kenbaar gemaakt. Eind 2003 werd ook de ODIS-databank operationeel, een multifunctioneel contextueel instrument voor de geschiedenis van het Vlaamse middenveld.

Onderzoek en publiekswerking

Een andere constante in de KADOC-werking is de stimulering van internationaal en interdisciplinair onderzoek. In 2003 vonden twee internationale colloquia plaats. In de seminarie-cyclus "Religie en samenleving vanaf 1750" hadden drie seminars plaats. Uitzonderlijk werd geen KADOC-boek gepubliceerd. Wel werd het drukke publicatiejaar 2004 grondig voorbereid, onder meer met de uitwerking van de nieuwe reeks "KADOC Studies on Religion, Culture and Society". Een internationale Editorial Board moet voortaan mee waken over de inhoudelijke kwaliteit van de KADOC-uitgaven. Ook aan de *KADOC-Nieuwsbrief* werd gesleuteld en in december werd een proefnummer van de *e-Nieuwsbrief* gelanceerd.

Ongeveer 800 lezers vonden in 2003 hun weg naar KADOC. Samen waren ze goed voor 2929 leeszaalbezoeken. De meerderheid van het lezerspubliek bestond uit niet-studenten (52%). Daaronder bevonden zich ook vele lokale historici en heemkundigen, vooral op zoek naar de plaatselijke dossiers van de belangrijke sociaal-culturele verenigingen. Meer dan 19.000 documentatie-eenheden werden uit het magazijn opgehaald, waarvan meer dan 56% archiefdossiers. De verbreding van het lezerspubliek en de thematische

verruiming van de KADOC-collecties vertalen zich de laatste jaren ook in een grotere diversiteit van de onderzoeksonderwerpen. Die komt ook tot uiting in de zes tentoonstellingen die in 2003 werden georganiseerd. Zij trokken in totaal ca. 2500 belangstellenden.

Overleg en samenwerking

Om zijn opdrachten als erfgoedcentrum (erfgoedzorg, onderzoek en publieksgerichte valorisatie) waar te maken, streeft KADOC aanhoudend naar het opzetten van multidisciplinaire onderzoeksgroepen, projecten en samenwerkingsverbanden. Vooral met de drie andere erkende archief- en documentatiecentra op basis van maatschappelijk-filosofische stromingen (ADVN, Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis, Liberaal Archief) wordt intens overleg gepleegd over gezamenlijke projecten als ODIS en Archiefbank Vlaanderen. Die projecten kwamen alle hier of in de *e-Nieuwsbrief* al aan bod.

KADOC organiseerde twee keer een lessenreeks over de basisbeginselen van de archiefzorg en het archiefbeheer. In de loop van de maanden april en mei ging de eerste door in Gent. Een veertigtal archivariissen nam eraan deel. In de maanden september en oktober werd de reeks herhaald in Heverlee voor een zestigtal archivariissen. De lessen vereisten geen voorkennis van de deelnemers en waren zeer concreet en praktijkgericht. Theoretische beschouwingen gingen steeds uit van praktische voorbeelden en concrete situaties.

Intussen is 2004 bijna halfweg. De krachtlijnen die het voorbije jaar hebben getekend, lijken zich dit jaar te bestendigen: de verdere implementatie van de herstructurering, het stijgende belang van de informatica, de aandacht voor samenwerking en internationalisering, de toename van de documentatie en de uitbouw van de publiekswerking.

Peter Heyrman en Magda Plummers

De interregio Rijn-Maas en het historisme

Verslag van een workshop

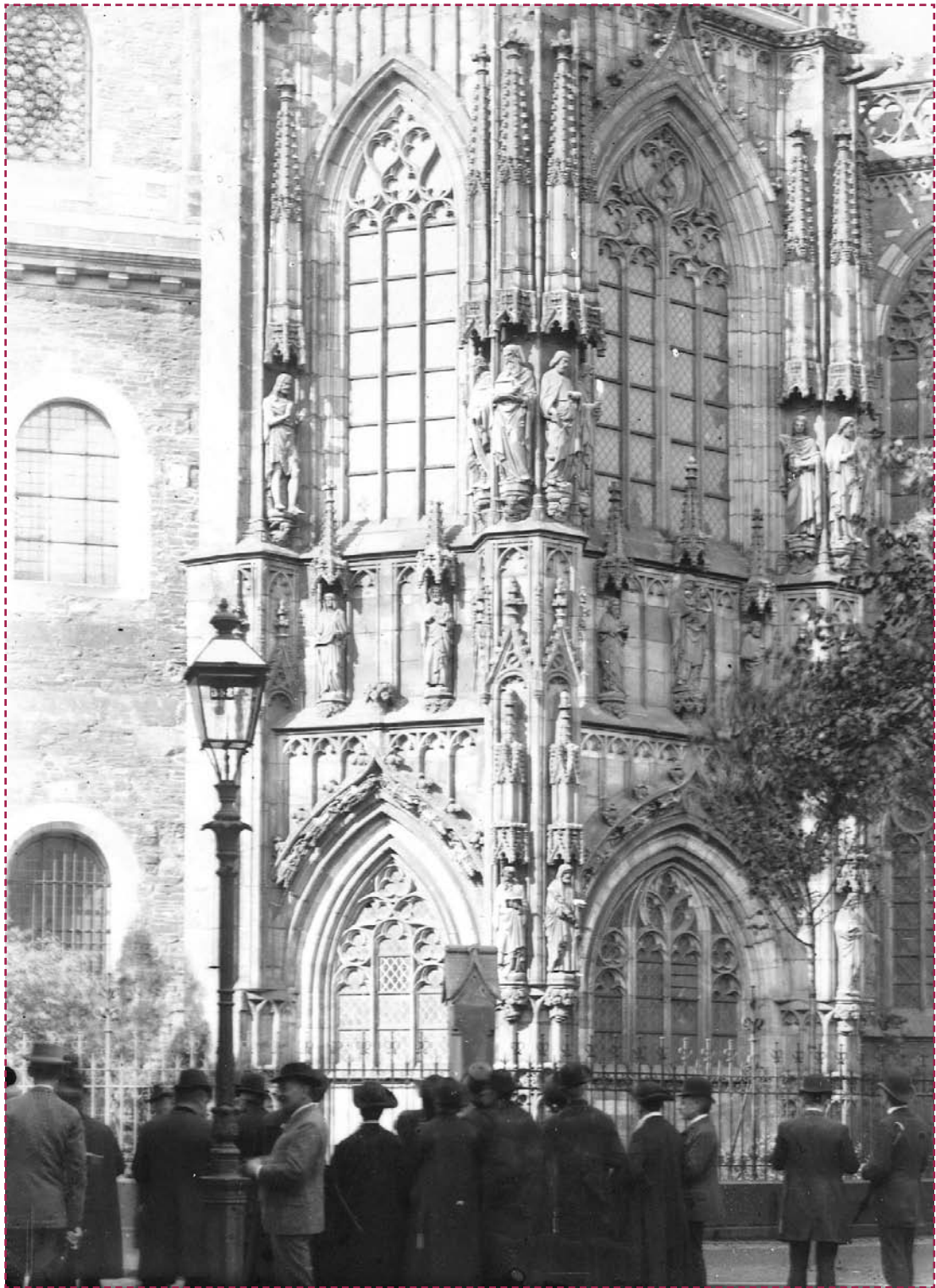
In het kader van het fellowship van kunsthistoricus dr. Wolfgang Cortjaens (Staatliche Museen zu Berlin) aan de K.U.Leuven-KADOC had van 1 tot 3 april op KADOC een workshop plaats over de interactie tussen religie, het historisme, de groeiende belangstelling voor het kunsthistorische erfgoed en de culturele identiteit van het Rijn-Maasgebied in relatie tot de groei van de nationale staten in de 19de eeuw. Het werd een boeiende, erg intense driedaagse, waaraan vijftien onderzoekers uit België, Nederland en Duitsland deelnamen. Een van de conclusies was dat het historisme, gebaseerd op een archeologische, steeds betere historisch-wetenschappelijk gefundeerde kennis van het gemeenschappelijke middeleeuwse erfgoed, niet zozeer een interregionale identiteit heeft opgebouwd, maar wel heeft bijgedragen tot een opmerkelijke uitwisseling van kunstenaars, ideeën, en technieken in het Rijn-Maasgebied. Interessant was bovendien de vaststelling dat de dubbele loyaliteit van de bewoners ten aanzien van hun eigen natie (Nederland, Pruisen, België) en hun religieuze identiteit (de primauteit van het rooms-katholicisme) de groei naar een effectieve interregionale identiteit eerder heeft afgeremd dan wel bevorderd. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in augustus 1914 en de gevolgen van de wereldbrand plaatsten generaties lang een domper op de gegroeide interregionale culturele contacten.

*Illustratie: de Gilde van Sint-Thomas en Sint-Lucas
in 1890 op bezoek in Aken*

Nationale eenheid - regionale verscheidenheid

De workshop omvatte vijftien lezingen die in vier secties waren ingedeeld. Het eerste, contextuele luik opende met een lezing van Bernhard Schneider (Universiteit Trier) over de politieke en kerkelijke situatie van de rooms-katholieke en protestantse kerken in West-Europa tussen 1815 en 1888 (het einde van de *Kulturkampf* in het Rijnland). Nadat Frankrijk met de nederlaag van Napoleon in Waterloo zijn hegemonie in Europa had verloren, kregen de rechten van de gemeentelijke en regionale besturen weer meer aandacht en kansen, vooral in het gebied van Rijn-Maas. Hoewel die regionale identiteiten gebaseerd waren op een groeiend historisme en een stijgende belangstelling voor het eigen (kunst)historische erfgoed, stonden zij de opbouw van de natiestaten Pruisen, Nederland en België niet in de weg.

Tom Verschaffel (K.U.Leuven) legde de symbolische betekenis van het regionalisme uit. Hij ging in op de begripsvorming (*Heimat*, *Gemeinschaft*, provincie) en toonde mooi aan hoe het regionalisme en de daaraan gekoppelde culturele identiteiten bewust werden gehanteerd in de opbouw van de natiestaten. Aansluitend behandelde Wolfgang Cortjaens de culturele gevolgen van de aanhechting van het Rijnland bij Pruisen in 1815. In tegenstelling tot België en Nederland leidden in Pruisen confessionele spanningen tussen de (Rijnlandse) katholieken en het Pruisische, protestantse *Staatskirchentum* niet tot een onmiddellijke identificatie van de katholieke bevolking met de natiestaat. Wel integendeel, Pruisen moest via regelgeving een greep

trachten te krijgen op de vormgeving van de kerkbouw in het Rijnland om zo de groei van een al te sterke regionale identiteit in de hand te houden. Antoine Jacobs (Universiteit Nijmegen) maakte via een studie van het taalgebruik van de clerus duidelijk dat die in de dagelijkse pastoraal veel ruimte liet voor de regionale culturele identiteiten. Het Zuid-Limburgse grensgebied, waar het Nederlands niet als de kerkelijke ambtstaal was voorgeschreven, illustreerde helder hoe variabel het gebruik van de taal was: van het Duits, dat tot het begin van de 20ste eeuw gedeeltelijk als primaire cultuurtaal werd beschouwd, tot het Frans, dat in de priesteropleiding een belangrijke rol speelde.

Institutionalisering en interregionale netwerken

De tweede sectie van de workshop was gewijd aan de institutionalisering van de artistieke opleiding en de interactie tussen oudheidkundigen, architecten, kunstenaars en ambachtslieden. Vooral in de tweede helft van de 19de eeuw bevorderden het religieuze reveil en de groeiende ultramontanisering het ontstaan van confessionele kunstverenigingen. Zij vormden een alternatief voor de officiële academies. Cultureel erfgoed, architectuur en kunst werden het voorwerp van spanning tussen de regionale, nationale en confessionele identiteiten. De rooms-katholieke Kerk wist in het Rijnland van die omstandigheden handig gebruik te maken, zoals bleek uit de lezing van Mario Kramp (Mittelrhein-Museum Koblenz). Hij onderzocht de Parijse afdeling van Keulse Dombauverein, een vereniging die onmiddellijk na het begin van de voltooiingswerkzaamheden aan de Keulse dom (1842) ontstond en geleid werd door de literator Heinrich Heine. Al na twee jaar liep de Parijse afdeling vast door de rivaliteit tussen de leden en het ontbreken van een gemeenschappelijke visie.

Die ideologisch-maatschappelijke visie, gelieerd aan een dogmatische interpretatie van

het middeleeuwse erfgoed, was er wel degelijk in de Belgische Gilde van Sint-Thomas en Sint-Lucas (°1863). Door toedoen van Jean-Baptiste Bethune, de Kortrijkse promotor van de Sint-Lucasneogotiek in België, veranderde de Gilde van een internationale in een strak nationale, haast confessionele vereniging. De kerkelijke identiteit ging hier voor op de interregionale. Jan De Maeyer (K.U.Leuven-KADOC) vergeleek de Belgische kunstgilde met zijn Nederlandse (Sint-Bernulphusgilde) en Rijnlandse (Verein für Christliche Kunst) evenknieën en toonde aan dat deze laatste zich nationaler opstelden dan de Belgische gilde. Die bleef tot zijn ontbinding inspanningen leveren om studiereizen naar het buitenland te organiseren. Het internationale karakter van de kerkelijke netwerken kwam ook in de tweede lezing van Wolfgang Cortjaens aan bod. Thema was het archeologisch onderzoek van middeleeuwse kerkschatten in de 19de eeuw. Het culturele erfgoed van het Rijn-Maasgebied, gepopulariseerd door tentoonstellingen en oudheidkundige publicaties, kon zowel worden beschouwd als een getuige van de culturele identiteit van de interregio, dan wel als een deel van de nationale geschiedenis. Ook hier zagen de deelnemers aan de workshop een grotere toe-eigening van de identiteit door de natiestaten.

De centra van religieuze kunst

De derde sectie presenteerde vier belangrijke centra voor kerkelijke kunst waar de interregionale culturele identiteit oorspronkelijk sterk aanwezig was, maar geleidelijk weer wegebde ten voordele van een grotere nationale profilering. Albert Lemeunier (Universiteit Luik/Musée d'Art religieux et d'Art Mosan) schetste een beeld van Luik als belangrijk centrum van het historisme en de daarmee verbonden neogotiek in België. De bijdrage van Arjen Looyenga (Amsterdam) betrof de Utrechtse neogotische school en illustreerde prachtig hoe men zich liet inspireren door de middeleeuwse architectuur uit het Rijnland. Geen wonder dat talrijke kunstenaars uit het

Rijnland zich in Utrecht vestigden. De kerkelijke kunst in het Zuid-Limburgse Roermond, voorgesteld door Lidwien Schiphorst (Vitruvianum, Heerlen), werd daarentegen gedomineerd door de meer academisch geïnspireerde Pierre Cuypers (de Nederlandse Viollet-le-Duc). Naast de Utrechtse ateliers vormden Cuypers' werkplaatsen de belangrijkste neogotische richting in Nederland. Een wat aparte rol in het interregionale gebied speelde het Neder-Rijnse stadje Kevelaer, al sinds de zeventiende eeuw een belangrijke Mariale devotieplaats. De rijk gestoffeerde lezing van Peter Lingens (Frankfurt/Main) maakte duidelijk dat de groei van Kevelaer tot een centrum van kerkelijke (kunst)ambachten het resultaat was van de interactie tussen religieuze (ultramontanisering en volksdevotie), politiek-ideologische (corporatisme) en economische factoren (bevorderen van de kunstambachten en ateliers van zelfstandige meesters).

Historisme zonder grenzen

De vierde en laatste sectie van de workshop was gewijd aan vier belangrijke vertegenwoordigers van het grensoverschrijdende historisme in het Rijn-Maasgebied. Antoine Jacobs' tweede bijdrage stelde onder de titel "Neogotiek zonder grenzen" de Duitse architect Lambert von Fisenne voor, die zich tijdens het laatste kwart van de 19de eeuw achter-eenvolgens in Luik, in het Limburgse Meerssen en in de Eifelstreek vestigde. Van daaruit bouwde en restaureerde hij een aantal parochiekerken. De lezing van Miriam Krautwurst (Londen/Didderse) over de Akense edelsmid Reinhold Vasters beklemtoonde de samenhang tussen tendensen in de kunstmarkt en accenten in de kunstambachtelijke productie. Terwijl Vasters als een erkend kerkelijk edelsmid instond voor de vervaardiging van liturgisch vaatwerk, was hij tegelijk merkwaardig actief als 'vervalser' van middeleeuwse objecten (bv. pronkbekers) die door gewiekste handelaars in heel Europa als originelen werden verkocht. De lezing toonde de samenhang aan tussen economie en kunst ten tijde

van het historisme: de groeiende belangstelling voor het verleden wakkerde de interesse aan van vermogende lieden (adel, nieuwe rijken) om zich te omgeven met oudheidkundige objecten uit een glorieus middeleeuws verleden.

Maar het kon ook anders. Twee lezingen gaven aan hoe ernstig en diepgaand de belangstelling was voor de Middeleeuwen en voor de interregionale kunstcontacten in die tijd. Een voorbeeld daarvan waren de reizen naar België van de Rijnlandse politicus en oudheidkundige August Reichensperger, in detail uiteengezet door Udo Liessem (Fachhochschule Koblenz). Het programma sloot af met een betoog van Anna Bergmans (Universiteit Gent) over de Luikse schilder Jules Helbig, een van de belangrijkste vertegenwoordigers van de neomiddeleeuwse interieurkunst en de monumentenzorg in het Maasland.

De workshop toonde aan hoe complex de culturele identiteit in een interregionaal gebied wel kon zijn. Enerzijds vormden het historisme en de belangstelling voor een zelfde middeleeuws verleden een belangrijke voedingsbodem voor een gemeenschappelijke culturele identiteit. Anderzijds speelden de groei van de natiestaten, het religieuze reveil en het opkomende ultramontanisme aan rooms-katholieke zijde handig in op de regionale culturele gevoelens. Voor de natiestaten werd het regionalisme een bindmiddel om de nationale cohesie te versterken. Katholieken zaten dan weer geprangd tussen de roep om loyaliteit ten aanzien van een universele Kerk en de eigen natie. Hoe sterker de natiestaten zich in de loop van de lange 19de eeuw profileerden, hoe zwakker de in het verleden verankerde christelijke culturele identiteit van de interregio Rijn-Maas weerklonk.

De referaten zullen in de loop van 2005 worden gepubliceerd in de reeks KADOC-Artes.

Wolfgang Cortjaens en Jan De Maeyer

Kerkkritische christenen in Vlaanderen

Erfgoed uit de marge van de Kerk

In het kader van zijn doctoraatsonderzoek over de opkomst van nieuwe (rand)kerkelijke groepen in Vlaanderen tijdens en na het Tweede Vaticaans Concilie (1961-1965) ontving KADOC via Bart Latré archief in verband met de groepen Open Vergadering, En Toch, Operatie Synode 1971, Inspraak regio Antwerpen en Priesters en Religieuzen voor Gerechtigheid en Vrede. De papieren werden hem bezorgd tijdens interviews met Ignace Dewitte, Bert Peeters en Mark Cornelis, allen sterk geëngageerd in die kerkkritische groepen.

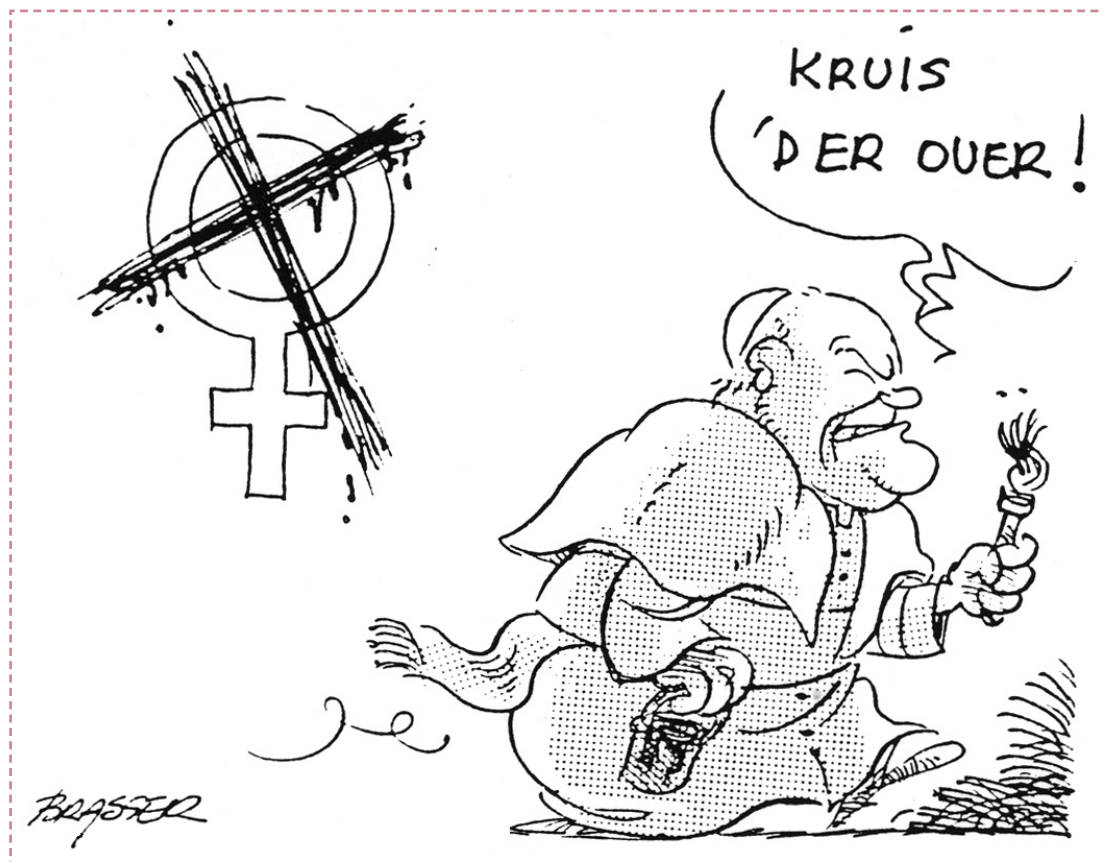
De conciliaire constitutie over de Kerk *De Ecclesia* (1964) schiep in Vlaanderen bij een grote groep priesters, religieuzen en leken positieve verwachtingen inzake de uitbouw van een nieuw kerkmodel. Zij droomden van een democratische Kerk, waaraan de gewone clerus en gelovigen via inspraak en dialoog actief konden participeren en waarbij de hiërarchie niet langer eenzijdig de normen en het beleid dicteerde. De constitutie voorzag in de oprichting van officiële kerkelijke advies- en overlegorganen zoals priester- en pastorale raden, maar het duurde nog enkele jaren voor die in alle Vlaamse bisdommen functioneerden. Ondertussen ontstonden er ook informele groepen waarin priesters, religieuzen en leken brainstormden over hoe zij het best hun taak konden invullen binnen een democratisch kerkmodel en een zich snel moderniserende samenleving. Sommige groepen concentreerden zich op zuiver binnenkerkelijke aangelegenheden, waarbij onder meer de zin van het priestercelibaat in vraag werd gesteld. Andere groepen zoals Operatie Synode 1971 en Priesters en Religieuzen voor Vrede en Gerechtigheid stelden zich ook maatschappijkritisch op en pleitten voor een

rechtvaardiger verdeling van de rijkdom als garantie voor een duurzame wereldvrede.

Inspraak en dialoog voor een democratischer kerkmodel

Ignace Dewitte, een van de eerste studenten-pastors van de Universitaire Parochie in Leuven en in Kortrijk, was tijdens de jaren 1968-1971 de spilfiguur van Open Vergadering, een kleine informele discussiegroep van hoofdzakelijk West-Vlaamse priesters. Vanuit de idee dat zij medeverantwoordelijk waren voor de opbouw van een nieuwe kerkvorm probeerden ze hun collega's te sensibiliseren voor actuele binnenkerkelijke thema's, in de hoop zo gehoor te vinden bij de bisschoppen. Dolf Cauwelier, jezuïet en studentenpastoor in Leuven, nam begin 1969 een gelijkaardig initiatief door een vijftiental diocesane priesters en mannelijke religieuzen uit de verschillende Vlaamse bisdommen samen te brengen. Zij vormden de kern van de groep En Toch, die een gestencild tijdschriftje uitgaf met de veelzeggende titel *En Toch! Wat priesters elkaar eens graag zeggen*. Daarmee wilden zij een brugfunctie vervullen tussen verschillende generaties priesters, maar geleidelijk radicaliseerde de groep met haar standpunten inzake het priestercelibaat. Door het uittreden van Dolf Cauwelier begin 1970 verloor *En Toch* een belangrijke inspirator.

Ondertussen waren er in alle Vlaamse bisdommen priester- en pastorale raden opgericht en was er een meer open klimaat gegroeid dat 'openlijke kritiek' op de Kerk toeliet. Begin 1972 nam de groep En Toch een nieuwe start waarbij een tiental nieuwe priesters en leken werd betrokken. Fons D'Hoogh volgde John Van Echelpoel op als contactpersoon.

De groep vergaderde in het Pastoraal Theologisch Centrum te Antwerpen. De 'nieuwe' En Toch-groep wilde het pastorale beleid verder kritisch opvolgen via het informeren en adviseren van priesters én leken die in hun respectieve kring als spreekbuis functioneerden. Enkele leden van de groep, onder wie Vital Peeters en Baziël Maes, waren trouwens lid van het Bureau van het Interdiocesaan Pastoraal Beraad (IPB). Ondertussen kregen de meeste leden van En Toch een grotere pastorale verantwoordelijkheid, waardoor de werking van de groep eind 1973 stilviel. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen of de Kerk deze kritisch geëngageerde priesters en leken bewust heeft gerecupereerd.

Ook de groep Inspraak, opgericht in 1969, was toen over haar hoogtepunt heen. Inspraak probeerde aan uitgetreden en gehuwde

priesters en religieuzen een sociaal vangnet te bieden en ijverde voor hun reïntegratie in het onderwijs of de sociale sector. Bert Peeters, voormalig Chiroproost en gehuwd priester, vormde de motor van de nationale groep en van de Antwerpse regionale groep. Als aanvulling op het uitgebreide persoonlijke archief van Peeters ontving KADOC nu de verslagen van de Antwerpse regionale groep.

Vanaf de jaren 1980 nam de aandacht voor de gehuwde priester op internationaal vlak sterk toe en ontstonden er diverse organisaties. Naar aanleiding van de "Algemene synode van gehuwde priesters en hun vrouwen" (Ariccia, 1985) deed Bert Peeters een oproep om de groep Inspraak nieuw leven in te blazen.

Illustratie: een karikatuur van Brasser in het tijdschrift Informele Priestergroep Gent, 1994, 3, 28.

Begin 1986 werd er een Stuurgroep opgericht en in 1988 werd het nieuwe contactblad *Inspraak* uitgegeven. *Inspraak* organiseerde onder meer colloquia over het gehuwde priesterschap en rond de ruimere problematiek van het ambt in de kerk. De groep bleef ook verder deelnemen aan de congressen van de Fédération Internationale de Prêtres Catholiques Mariés (opgericht in 1986), waarvan Bert Peeters van 1986 tot 1993 voorzitter was en waarvan een uitgebreide verslaggeving terug te vinden is in zijn persoonlijk archief.

Op de barricaden voor gerechtigheid en vrede in de wereld én de Kerk

Bij de actie Operatie Synode Oktober 1971 was de maatschappijkritische dimensie explicieter. Naar aanleiding van de bisschoppen-synode van 1971 met als thema's "De rechtvaardigheid in de wereld" en "Het leven en werk van de priester" bundelden de toenmalige groepen van kritische christenen in Vlaanderen hun krachten en formuleerden zij vanuit de basis adviezen voor de synode. Die actie had een internationaal karakter waarbij kerkkritische basisgroepen over de grenzen heen informatie uitwisselden. Welke concrete invloed dat heeft gehad op de synode, valt niet af te leiden uit het bewaarde archief en vergt een ruimer onderzoek.

Een decennium later besliste een tiental priesters en mannelijke religieuzen om in groep en duidelijk herkenbaar als priester op te stappen in de antirakettenbetogingen van 1983. Dat vormde het begin van de groep Priesters en Religieuzen voor Gerechtigheid en Vrede, die zich in de jaren 1980 inschakelde in de vredesbeweging en samen met kerkelijke en niet-kerkelijke organisaties acties voerde voor ontwapening, vrede en de problematiek van politieke vluchtelingen. Priesters als Luc Versteylen en Jef Van Gerwen gaven de groep in de beginjaren een positief kritisch karakter

mee. Na de grote antirakettenbetogingen werden de acties van de groep heterogener en engageerde ze zich onder meer tegen de doodstraf en voor de kwijtschelding van de schuldenlast van de derdewereldlanden en de belangen van mensen zonder papieren.

Tijdens de jaren 1990 werd ook de aandacht voor rechtvaardigheid binnen de Kerk groter. Vooral figuren als Norbert Bethune en Rik Devillé wilden met de groep expliciet opkomen voor priesters die door de officiële kerk aan de kant waren gezet. Volgens hen waren er ondertussen voldoende daadkrachtige/krachtdadige maatschappijkritische organisaties die rond rechtvaardigheid en vrede werkten, maar nauwelijks alternatieve kerkkritische groepen die in Vlaanderen opkwamen voor de mensenrechten in de Kerk zelf. Naarmate de groep Priesters en Religieuzen voor Gerechtigheid en Vrede meer de binnenkerkelijke kaart trok, haakten steeds meer leden af. Uiteindelijk werd de groep in 2002

«ARMEN EN KLEINEN MAAKT HIJ GROOT» EN WIJ ?

BEGINNING
naar het Kerstfeest toe
in de
KATHEDRAAL te BRUGGE
Vrijdag 18 december, 19.00 uur

Voor wie is er vandaag
"GEEN PLAATS IN DE HERBERG" ?
We beluisteren getuigenissen, peilen naar oorzaken,
plaatsen ons onder het Woord Gods.

Priesters en Religieuzen voor Vrede en Gerechtigheid,
K.W.B., K.A.J., Vierde Wereldbeweging, M.K.K.-Brugge,
verscheidene parochies, en mensen uit Basisgroepen
nodigen uit naar deze gebedswake.

Niet op de openbare weg geven

V.U. Eric Vanraemden (Buiten Doornen) 3. 1000 Brugge

ontbonden en werd ook het informatieblad stopgezet. De groep Vrouwelijke Religieuzen voor Gerechtigheid en Vrede, die eveneens in 1983 was opgericht en nauw samenwerkte met haar mannelijke tegenhanger, had reeds in 1997 haar werking beëindigd.

Verder onderzoek moet aantonen in welke mate de kerk- en maatschappijkritische groepen ingebed waren in het bredere ideeën-goed dat de contestatiegolf van 1968 voedde. Op basis van de archiefbestanden die op KADOC worden bewaard, kan alleszins het netwerk van priesters, religieuzen en leken die geëngageerd waren in de randkerkelijke groepen duidelijker in kaart worden gebracht. De documenten laten ook toe om de impact van die groepen op de Kerk in Vlaanderen te kwantificeren en nauwkeuriger te duiden. Ook van andere kerkkritische groepen die in de scharnierperiode 1967-1973 ontstonden, zoals Informele Priestergroep Gent, Kristenen voor het Socialisme, Wereldscholen en Exodus,

TEN STRIJDE

VOOR HET LEVEN

tegen **ABORTUS**

ANTI-ABORTUS AKTIE

PRO VITA ...en

troonstraat 89 — 1050 brussel — b.r. 428-10932.81-27

zijn in de KADOC-collectie contactbladen en archief terug te vinden.

Vielen die groepen op door hun kerkkritische houding, dan oordeelden andere dat Vaticaanum II te verregaand was. Zo pleitten het Thomas More-genootschap, het Legioen der Kleine Zielen, Pro Vita e.a. voor een herstel van het preconciliaire kerkmodel, vooral op het vlak van liturgie en ethiek. Van die groepen bezit KADOC publicaties, maar nauwelijks archiefmateriaal. Ook van recentere kerkkritische groepen als Evangelisatie Nabij, Werkgroep Mensenrechten in de Kerk, Rent-a-Priest of Synodale Katholieken is er nog geen archief. Als documentatie- en onderzoekscentrum voor religie, cultuur en samenleving streeft KADOC ernaar om erfgoed te verzamelen en te conserveren over een zo breed mogelijk kerkveld. En daarvan maken ook de randkerkelijke groeperingen deel uit.

Patricia Quaghebeur

Door zorg verbonden

De christelijke ziekenfondsen in het arrondissement Leuven

Het Leuvense Verbond van Christelijke Ziekenfondsen viert in 2003-2004 zijn tachtigjarig jubileum. In juli 2000 gaf het verbond aan KADOC de opdracht om een studie te realiseren over de geschiedenis van de christelijke ziekenfondsen in het arrondissement Leuven vanaf hun oorsprong tot op heden. Het boek werd op zaterdag 8 mei aan het publiek voorgesteld tijdens een feestelijke vergadering van het verbond in zijn lokalen in Kessel-Lo. Nele Joostens, de auteur van de publicatie, schetste er de grondlijnen van het verhaal.

Het weze duidelijk: de geschiedenis van de Leuvense christelijke ziekenfondsen begint niet in 1923. De in dat jaar opgerichte Sint-Pietersbond, zoals het Leuvense verbond toen werd genoemd, bouwde verder op een lange traditie van min of meer geformaliseerde solidariteitsnetwerken. Solidariteit is inderdaad van alle tijden. Voorbeelden van spontane initiatieven die uitgroeiden tot formele organisaties zijn bv. de "bussen" van de ambachten tijdens het ancien régime. Dergelijke kleine beroepsmutualiteiten treft men tijdens de 18de eeuw ook aan in de steden van het arrondissement Leuven. Tijdens de daaropvolgende eeuw bouwden mutualiteiten voor vakgenoten op die grondvesten verder.

Ca. 1850 deed een ander soort ziekenfonds zijn intrede. In de nieuwe, grote industriële ondernemingen richtte de directie zelf ziekenkassen op voor haar arbeiders. De groeiende sociale nood in de steden en het stijgende belang dat de lokale burgerij aan liefdadigheid hechtte, hebben vanaf 1870 geleid tot de oprichting van een derde type:

neutrale, stedelijke ziekenkassen, waarin de middenstand een belangrijke rol speelde.

Al die initiatieven kwamen in moeilijkheden toen op het einde van de 19de eeuw meer uitgesproken ideologisch georiënteerde ziekenkassen het licht zagen. Ze konden rekenen op een betere omkadering, meer middelen en bovenal een ruimere rekruteringsbasis. Ondanks de toenemende democratisering domineerden de burgerij en de middenstand de maatschappijen van onderlinge bijstand in de steden van het Leuvense arrondissement tot lang na de Eerste Wereldoorlog. Op het platteland bleef het aantal ziekenkassen tijdens de 19de eeuw erg schaars. Religieuze genootschappen, zoals broederschappen, organiseerden in hun schoot soms solidariteit bij ziekte of andere tegenslagen. De agrarische crisis (1880-1895) en de toenemende ideologisering van de samenleving gaven het ziekenfondswezen op het platteland een belangrijke spoorslag. Aanvankelijk kregen de kassen die tussenkwamen bij ziekte of sterfte onder het vee, de prioriteit. Vanaf ca. 1900 werden op parochiale basis ziekenkassen voor de landbouwers zelf opgericht.

De Sint-Pietersbond

In de meeste regio's gingen de kleine maatschappijen van onderlinge bijstand van katholieke signatuur reeds op het einde van 19de eeuw met elkaar samenwerken. In het Leuvense liet dat veel langer op zich wachten. Dat er in 1923 toch een verbond van christelijke ziekenfondsen (de Sint-Pietersbond) tot stand kwam, was te danken aan de christelijke arbeidersbeweging. In haar schoot was in 1920 het ziekenfonds Helpt U zelve, zoo

helpt U God opgericht. Beide organisaties waren lange tijd in hetzelfde pand gehuisvest. De Sint-Pietersbond had aanvankelijk vooral succes in Diest en Aarschot. In de universiteitsstad bleven de oudere, neutrale burgerlijke ziekenkassen zich lange tijd verzetten tegen aansluiting bij een verbond van arbeidersmutualiteiten. Toch slaagde de Sint-Pietersbond er langzaam in om op eigen kracht zijn werkingsveld te verruimen. Het doordringen van het verbond op het platteland was daar niet vreemd aan. Dankzij die eigen rekruteringsbasis kon het verbond een neutrale tussenpositie veroveren tussen de drie standsorganisaties ACW, Boerenbond en NCMV.

De lokale ziekenfondswerking staat of valt met de inzet van tientallen vrijwilligers. In de beginjaren waren dat veelal parochiepriesters en onderwijzers. Zij beheerden de kas, deden de ledenadministratie en stonden in voor de uitbetalingen. De ingewikkeldere wetgeving en reglementering op de ziekenfondsen maakten na de Tweede Wereldoorlog een rationalisering en professionalisering van de ziekenfondswerking noodzakelijk. Toch bleef de Sint-Pietersbond vasthouden aan de samenwerking met vrijwilligers. De honderden parochiale "zaakvoerders" van het verbond vormden het gezicht van het ziekenfonds. Dat netwerk van vrijwilligers gaf in de jaren 1960-1970 mee vorm aan de werking van Ziekenzorg, Jeugd en Gezondheid en de Kristelijke Bonden van Gepensioneerden. De kaderleden van het verbond werden doorgaans gevormd aan de Leuvense universiteit.

De rol van de overheid en het eigen initiatief

De studie van het christelijk ziekenfondswezen in het arrondissement Leuven maakt opnieuw duidelijk hoe belangrijk de invloed van de overheid is geweest bij de stapsgewijze formalisering en structurering van de sector. In het systeem van gesubsidieerde vrijheid dat het veld tot op de dag van vandaag bepaalt,

moest steeds opnieuw een moeizaam evenwicht worden gevonden tussen overheidsregulering en vrij initiatief. Toen de ziekenfondsen in 1945 werden ingeschakeld in de verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering, daalde hun bewegingsvrijheid gevoelig. In de aanvullende verzekering bleven ze echter vrij om zelf initiatieven te ontplooiën. De Sint-Pietersbond heeft daarop ingespeeld en ontwikkelde een uitgebreid aanbod.

Toch speelden de Leuvense mutualisten slechts zelden een voortrekkersrol. De Sint-Pietersbond voer meestal een erg voorzichtige koers. Het was wel het eerste CM-verbond dat na de Tweede Wereldoorlog maatschappelijk werksters in dienst nam. Als eerste verbond introduceerde het een reisverzekering (Eurocross) in de aanvullende verzekering. Het ruime aanbod in de aanvullende verzekering en de uitbouw van een breed netwerk van plaatselijke en gewestelijke secretariaten waren enkel mogelijk dankzij een behoedzaam financieel beleid. In tegenstelling tot andere christelijke ziekenfondsverbanden bouwde de Sint-Pietersbond geen eigen medische instellingen en hield hij zich ver van geldverslindende projecten. Zijn financiële draagkracht maakte een doorgedreven solidariteit mogelijk. Dankzij die solidariteit, de inzet van vrijwilligers en de sterke band met de leden blijft het Christelijk Ziekenfonds Leuven ook vandaag een belangrijke stempel drukken op het maatschappelijke landschap in het arrondissement Leuven. Nagenoeg de helft van de bevolking is nu aangesloten bij het verbond.

Het boek *Door zorg verbonden. Een geschiedenis van de christelijke ziekenfondsen in het arrondissement Leuven* kan via bijgevoegde folder of via de KADOC-website worden besteld. In het hoofdkantoor van CZ Leuven in Kessel-Lo loopt tot half juni een bescheiden tentoonstelling.

Nele Joostens

Christen-democratie na de val van het communisme

Een nieuwe KADOC-uitgave

Op 28 april werd in het Europees Parlement de jongste KADOC-uitgave voorgesteld. *Christian Democratic Parties in Europe since the End of the Cold War* is tevens het eerste nummer van de nieuwe reeks "KADOC Studies on Religion, Culture and Society". Het boek, onder redactie van Steven Van Hecke en Emmanuel Gerard, blikt terug op de ontwikkeling van de christen-democratische partijen in enkele Europese landen in het laatste decennium van de 20ste en in de beginjaren van de 21ste eeuw.

Het einde van Koude Oorlog (1989-1991) luidde een nieuw hoofdstuk in in de recente geschiedenis van de christen-democratie in Europa. Na enkele verkiezingsoverwinningen en succesvolle regeringsdeelname in de loop van de jaren 1980 verloren christen-democratische partijen vanaf het midden van de jaren 1990 stemmen en macht in Nederland, Italië, Duitsland, België en Oostenrijk. Het einde van de christen-democratie leek nabij. In het begin van de 21ste eeuw daarentegen hebben de christen-democraten enkele opmerkelijke electorale successen geboekt in onder meer Nederland, Duitsland en Oostenrijk. Is dat het begin van een heropstanding?

De Leuvense politicoloog Steven Van Hecke en historicus Emmanuel Gerard hebben collega's van verschillende Europese universiteiten samengebracht om de oorzaken van het opmerkelijke parcours van de christen-democratische partijen in de jaren 1990 te achterhalen. Samen proberen ze antwoorden te formuleren op enkele vragen. Was de neergang structureel of conjunctureel? Zijn er verschillen of gelijkenissen tussen de partijen?

Welke elementen zijn doorslaggevend geweest: secularisering, ontzuiling, ontideologisering, gebrek aan leiderschap of regeringsmoeheid?

Het boek bundelt bijdragen over christen-democratische partijen in Duitsland, Oostenrijk, Italië, België, Nederland, Luxemburg en Frankrijk. Daarnaast wordt ook stilgestaan bij de rol van de Spaanse christen-democratie in het succes van de Partido Popular, de opkomst van de kleine christen(-democratische) partijen in Scandinavië en de ontwikkeling van de Europese Volkspartij en haar uitbreiding met enkele conservatieve partijen. Telkens worden de electorale evolutie, de programmatische en ideologische ontwikkelingen, de realisaties, de impact van de Europese Unie, de relaties t.a.v. de andere politieke partijen, het middenveld, de media enz. geanalyseerd. Tevens wordt aandacht besteed aan land- of partijspecifieke karakteristieken of gebeurtenissen.

Van Hecke en Gerard besluiten dat de ontwikkeling van de christen-democratische partijen in Europa sinds ca. 1990 wordt gekenmerkt door het verdiepingsproces van de Europese Unie, de opkomst van nieuwe partijen (extreem-rechts) en thema's (migratie, bio-ethiek, normen en waarden), de gewijzigde verhouding tussen de klassieke politieke ideologieën (neoliberalisme, Derde Weg, neo-conservatisme) en de veranderende rol van politieke partijen in de hedendaagse samenleving.

Via bijgevoegde folder of via de KADOC-website kan het boek bij Universitaire Pers Leuven worden besteld.

Luc Vints